

Не зважаючи на впровадження антикорупційних програм у діяльність ЗВО, залишаються не вирішеними питання недостатнього контролю за виконанням таких програм, формальний підхід до її реалізації, не можливість подолання корупційних ризиків, відсутність чітких критеріїв оцінки ефективності та забезпечення їх прозорості тощо.

Література:

1. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки: Постанова Кабінету Міністрів від 4 березня 2023 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#n394> (дата звернення: 31.08.2025).
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700 -VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 31.08.2025).
3. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки: Закон України від 20 червня 2022 року № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text> (дата звернення: 31.08.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-532-0-42>

РОЛЬ УСНОЇ ІСТОРІЇ ТА ЕТНОГРАФІЇ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Щербина Світлана Вікторівна

*кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри історії України, археології та краєзнавства,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка
м. Чернігів, Україна*

Сучасна війна Росії проти України стала не лише викликом для державності, економіки та суспільних інститутів, а й поставила перед українцями питання самоусвідомлення, збереження культурної спадщини та зміцнення національної ідентичності. У цьому контексті зростає значення гуманітарних наук, зокрема усної історії та етнографії, які виступають інструментами документування, аналізу та популяризації колективної пам'яті. Усна історія дозволяє зафіксувати індивідуальний досвід, який стає складовою історичного наративу, тоді

як етнографія допомагає осмислити соціокультурні трансформації, спричинені війною [1, с. 291–292].

Усна історія виступає одним із ключових методів збереження свідчень очевидців, що часто залишаються поза увагою офіційних джерел. Її особлива цінність в умовах війни полягає у фіксації досвіду, який неможливо відтворити виключно на основі офіційних документів чи статистичних даних. Усна історія виконує низку важливих функцій, серед яких провідне місце посідає документування травматичного досвіду [1, с. 268]. Збір інтерв'ю з мешканцями Чернігова та громад Чернігівщини, які пережили окупацію, ізоляцію чи вимушене переселення, а також з волонтерами та учасниками спротиву, дозволяє зафіксувати емоційний вимір війни, що формує більш глибоке і багатовимірне розуміння сучасної історії [3, с. 221–222].

Важливим аспектом є те, що усні свідчення відтворюють не лише індивідуальні переживання, а й колективні уявлення, пов'язані з локальною культурною ідентичністю та практиками повсякденного життя. Інтерв'ю з мешканцями сільських і міських громад Чернігівщини фіксують особливості традицій, звичаїв та ціннісних орієнтирів, які в умовах війни набувають нового значення, перетворюючись на ресурси виживання та суспільної солідарності. Таким чином, усна історія забезпечує не лише збереження локальної пам'яті регіону, а й актуалізацію культурної спадщини як чинника єднання та підтримки в кризових умовах [3, с. 218].

Крім того, свідчення очевидців із Чернігова та прилеглих громад відіграють важливу роль у протидії російській пропаганді. Усні інтерв'ю постають як автентичне джерело знань про воєнні події, що ґрунтується на безпосередньому досвіді українців. Це створює контрнаратив, здатний деконструювати нав'язані ззовні міфи й дезінформацію. У такий спосіб усна історія стає не лише методом дослідження, а й інструментом формування національної ідентичності та наративу опору, що має особливе значення для консолідації суспільства Чернігівщини та всієї України.

Етнографія в умовах війни за незалежність України виступає як засіб осмислення соціокультурних трансформацій. Етнографічні дослідження в умовах війни спрямовані на збереження нематеріальної культурної спадщини та вивчення змін у повсякденному житті. Передусім, це є документування традицій. У багатьох громадах зберігаються звичаї, обряди, пісенна творчість, які набувають нового звучання в умовах війни.

Досліджується побут у часи воєнних викликів. Польові дослідження дозволяють зафіксувати адаптаційні стратегії населення – від облаштування сховищ до нових форм спільної праці. Крім того, війна

стимулює відродження етнічних символів: вишиванки, народних пісень, ремесел як проявів патріотизму.

Традиційно етнографічні польові дослідження студентів Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін на Чернігівщині були спрямовані на збирання матеріалів, пов'язаних із народними обрядами, календарною та родинною обрядовістю, фольклором, звичаєвим правом, побутом сільських громад. Війна кардинально змінила характер і пріоритети цих практик [2, с. 197].

По-перше, етнографічна польова практика трансформувалася у збір усноісторичних свідчень про воєнні події: окупацію населених пунктів Чернігівщини, досвід переживання бомбардувань, евакуації, життя у сховищах, участь у волонтерському русі.

По-друге, традиційні методики фіксації етнографічних даних доповнено усноісторичними інтерв'ю, які поєднують особистісний наратив із культурними практиками. Наприклад, під час записів виявляється, як народні пісні чи обряди набувають нових смислів у воєнному контексті.

По-третє, етнографічні польові дослідження стали інструментом документування нематеріальної спадщини війни. Вони охоплюють нові феномени: побут у підвалах та укриттях, створення «пунктів незламності», волонтерські кухні, нові форми взаємодопомоги, дитячий фольклор і т.д.

Таким чином, польова етнографія в контексті навчальної практики на Чернігівщині зазнала трансформації від класичного збирання «традиційної культури» до фіксації живої історії війни [2, с. 198].

В умовах воєнного стану інтеграція гуманітарних досліджень у вищу освіту набуває особливої актуальності. Студентські польові практики, що проводяться навіть у складних обставинах, виступають важливим інструментом професійної підготовки. Вони не лише забезпечують набуття практичних навичок, а й сприяють розвитку критичного мислення та історичної пам'яті у студентів, що є складовою їхньої громадянської ідентичності. У цьому контексті значну роль відіграє залучення до освітнього процесу інтерв'ю та етнографічних матеріалів.

Матеріали усноісторичних та етнографічних досліджень, зібрані під час повномасштабної війни на Чернігівщині, демонструють, що воєнні події стимулюють переосмислення локальної ідентичності. Люди відчують посилене усвідомлення своєї належності до нації, не втрачаючи водночас регіональних особливостей. Війна стала каталізатором суспільної консолідації, коли опір, взаємодопомога й героїзм перетворюються на спільні символи. При цьому культурна спадщина набула нової актуальності: традиції, які ще донедавна

розглядалися як етнографічний матеріал, сьогодні стали важливим ресурсом суспільного єднання.

В умовах війни усна історія та етнографія набувають особливого значення як інструменти збереження культурної спадщини та зміцнення національної ідентичності. Завдяки документуванню індивідуального й колективного досвіду вони формують історичну пам'ять та водночас виступають чинниками суспільної консолідації. Їх інтеграція в освітній процес створює умови для підготовки нових поколінь науковців, спроможних працювати із культурною спадщиною навіть у кризових ситуаціях. Подальший розвиток цих дисциплін в Україні сприятиме не лише збереженню національної пам'яті, а й формуванню єдиного наративу, що має ключове значення у період воєнних викликів.

Література:

1. Боднар Г. Усна історія революції, війни і волонтерства в Україні: як працювати з незавершеним минулим. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість* / гол. ред. Микола Литвин ; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2023. Вип. 16. С. 268–300.

2. Токарев С. Теорія і практика проведення польових усноісторичних досліджень в умовах воєнного стану. *Війна, наука та емоції: (не)проговорене* : збірник матеріалів Міжнародного воркшопу (м. Чернігів, 21–22 лютого 2024 р.) / ред. С. Маховська. Інститут історії України НАН України; Управління культури та туризму Чернігівської міської ради; Чернігівський науково-дослідний центр антропології війни та ін. Київ. С.197-201.

3. Щербина С. Усноісторичні дослідження Чернігівщини та розвиток меморіального туризму в умовах російсько-української війни. *Консенсус*. 2025. Вип. 2. С. 213–224